

Györe Kornél

HORVÁTH ISTVÁN: MAGYARÓZDI TORONYALJA

Kiadó: Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár 1971.

Tartalom

Előszó — Óskori települési nyomok Magyarózdon — A helytörténeti Magyarózd — A nagycsaládközösség — Hiedelmek, varázslások, tilalmak — Népi gyógymódok, gyógyszerek — Játékok — Ünnepi szokások — A párválasztással kapcsolatos és lakodalmi szokások — Halálózással kapcsolatos szokások — Oidipusz Magyarózdon — Magyarózd népmesék — Közmondások, szólások — Találós kérdések — Táncczók — Népi szerelmeslevelek — Népdalok, balladák — Gyermekmondókák — A magyarózdai tájszók gyűjtéséről — Magyarózdai tájszók — Ragadványnevek — Ragadványnevek jegyzéke — Beccenevek — Nagyállatok nevei Magyarózdon — Magyarózd helynevei.
Terjedelem 472 oldal 52 fényképmelléklettel.

Számtalan település van a világon, de csak egy, ahol születtünk. Erről a helyről sokféle-képpen és sokszínű hangon lehet írni, emlékezni. Így is lehet, ahogy Horváth István tette — költőien, melegen, múltat idézve tárta fel egy kis emberi közösség belső értékeit, meg-
őrzött szellemi kincseit.

E terjedelmes, gazdag könyv egy falu, Magyarózd monográfiája, „írói falurajza”, ahogy a szerző megjelöli. Az előszóban többek között a következőket mondja Horváth István a könyvéről:

„... a fehér papírra vetve igyekeztem előlelni az enyészettől mindazt, ami ebben a könyvben olvasható.

Nem tettem önzetlenül. Magamat is mentettem. Én vagyok ez a könyv. De nem csak én. Az a nép is, amelyhez tartozom, amellyel — vagy amelyekkel — összefűznek a borzongató hiedelmek, varázslások, szokások, játékok, a népköltészet gazdag, csillagos ege, s a nyelv, melynek egyes szavai a ködös ősidőkből visszhangzanak ide. Paraszti múltamban... közvetlen s részben közvetett módon, minden szokást, hiedelmet megéltem, amit e könyvben leírtam.”

Hogyan állt össze a könyv anyaga? A szerző harminc éves koráig Magyarózdon lakott és dolgozott a falu utolsó bárójának földjein. Később életútja ugyan szülőfalujától messze vitte, de a vele való kapcsolatok sohasem szakadtak meg. Az utóbbi években pedig súlyos betegsége hazaparancsolta és otthon a halál szorításából felocsúdva munkához látott, „betegem, a hatvan év felé közeledve, úgy fordultam szembe az enyészettel, hogy azt is kifacsartam kezéből, amit már a magáénak gondolhatott volna.”

Az első népmeséket a negyvenes években, akkor már mint író, jegyezte le a szerző. Az alapos, rendszeresnek mondható gyűjtésre azonban csak 1962 után került sor. Nem a tudományos kutató módszerével dolgozott, a gyűjtőmunkát egyéni módon végezte. Következtesen, szigorú tárgyilagossággal és igényességgel ragaszkodott minden szöveg, tény, adat hiteles rögzítéséhez, ami ebben az esetben a szakszerűség és tudományosság szempontjából rendkívül fontos.

Magyarózd népét éltető táj arculatára a mélyen bevágódott, teraszos folyóvölgyek, suvadásokkal és aszókkal csipkézett lejtők, lapos, fennsíkszerű tetők, erdős dombhátak, gyümölcsösökkel, szőlőskertekkel és rétekekkel tarkított tágas völgysíkok jellemzőek. A Maros

völgyére kifutó Ózdpaták mentén, olyan eldugott helyen van a falu, ahová csak nagyritkán téved idegen. A világtól elzárva, csendben századokat élt át a falu. Így őriződhetett meg ez a gazdag néprajzi és nyelvi anyag.

Mit tartalmaz ez a könyv? A változatos, érzelmileg, hangulatilag színes anyagból valóban nehéz eldönteni mit emeljünk ki. Kezdjük néhány helytörténeti adattal. Mályusz Elemér véleménye szerint a település még a tatárjárás előtt keletkezett és a tünő időben azóta feudális urak nemzedékei adták kézről kézre. Lakosságát fél- vagy negyedtelkes jobbágyok ivadéka képezik és számuk ma az ezret sem éri el. A falu képe néhány vonással megrajzolható. A patak völgyét ívesen követő néhány utcán ősi nemzetségek házai állnak, a dombtetőn vigyázó református templom, a falu testétől elkülönülve zömök, omladozó urasági kastély, ahol egykor Petróczy Kata, az első magyar költőnő írta verseit, a napfényes lankákon sok-sok szőlő, a világoszöld rétekben itt-ott az erdők sötét foltjai.

Ebben a környezetben zajlott századokon át az egymást váltó nemzedékek élete. A nép valószínűleg hosszú ideig felülközött élte. Erre utalnak a határ helynevei. A nagycsaládközösség még a múlt században is fennállott. A termelőszerszökök, a ház, a föld, a gazdasági épületek, az állatok mind közösek voltak. A nagycsalád szerkezetét és belső életrendjét ősrégi szokások és a termelési mód határozta meg. A közös tálból való étkezés, az étkezési sorrend, a temetkezési mód, a téli és a nyári ruhaviselés, a közös vagyon használatának leírása, a belső munkamegosztás és a termelőmunka végzésének magyarázata tömör és szemléletes.

Felénk Vajdaságban is akadna munka bőven ezen a téren. A török világ letűnése után újraéledő földközösség szervezeti formái, a földhasználat módja még alig ismert, továbbá a patriarchális nagycsaládok életére és gazdálkodására vonatkozó adatok még majdnem teljes egészében feltáratlanok. Végül ideje, hogy szervezeten, vagy egyéni kutatásokkal fényt derítsünk ezekre a kérdésekre.

Még nem is olyan régi időkben a magyarózdiai szellemekkel népesítették be a falu és a határ nem egy helyét, varázslatokat ismertek, tilalmakban hittek. A könyv ezekből is ad ízelítőt. A népi gyógymódokból és gyógyszerek alkalmazásáról negyvenegyet gyűjtött be a szerző. A játékok gyűjteménye is tartalmaz. Számos spontán és szervezett játékot, továbbá labdajátékot, pásztorjátékot, fonóbeli leányjátékot, tréfás fonóbeli legényjátékot ismerhetünk meg, melyek jórésze már a feledésé lett – a fiatalok már nem is tudnak rólok. Megkapóan őszinték és megrázóak a halálózással kapcsolatos siratózások. Az ünnepi szokások zöme az egyházi ünnepekhez kapcsolódik.

A magyarózdai népmeséket bevezetőként a „mesegyűjtő meséje” előzi meg. Megtudjuk ebből, hogy a mesék és meseváltozatok zömét 1966-ban és 67-ben gyűjtötte össze. „A mesék közül már volt, amelyik magán viselte a feledés vakfoltjait, vagy az összeszerkesztés forradásait. Ezeket kitöltöttem, elsimítottam annak idején, és a nyelvi zötyögőségeken is simítottam”. Ezeket a finomításokat joggal elvégezhette a szerző, mert nagyon sok mesét, mesetörödéket maga is jól ismert. A hitelesség kedvéért a feldolgozás után visszaolvasta a mesélők meséit, „hogy seholye szenvedjen csorbát az elmondott mesék mesei igaza és sajátos nyelvezete se”. Az alapos gyűjtőmunka eredménye a közölt 35 színes tartalmú népmese.

Eredeti népi humort és szellemességet csillantanak meg a táncszökök. A múlt században, de még századunk elején is szokás volt táncolás közben a „kátázás” (kiabálás). Ez pedig úgy történt, hogy a legény a leány két vállára támaszkodva, bokázva fel-felugrott a dallam ütemére s a dobbantásig táncszököket „kátázott”. Tartalmukat tekintve a táncszökök helyet kérők (helyet, helyet nekünk is, ha kicsinyek vagyunk is), biztatók (akinek most kedve nincs, annak egy csepp esze sincs), dicselkedők, szerelemre csalogatók, érzelmeiket, helyzeteket közlők és gúnyolódók lehetnek.

A népmesék mellett a könyv legértékesebb anyaga a 164 népdal és ballada. A gyűjtés szigorú kritériumok szerint történt. „Magyarózdai népdalnak csak azokat fogadtam el a népdalok közül is, amelyek szövege, dallama, a magyarózdai tájjelleg jegyeit viselték.” Az 1940 után keletkezett dalokat már nem gyűjtötte, mert keverték voltak. Az összegyűjtött anyag jelleg szerint a következő kilenc csoportba került: 1. Ősrégi keservesek, 2. Ősrégi szerelmes keservesek, 3. Balladák, 4. Átkozódók, 5. Keservesek, 6. Idegenségre, szolgálatra utalók, 7. Szerelmesek, 8. Kajánkodók, csúfolódók, 9. Katonadalok. Álljon itt példaként egy ősrégi keserves dal:

Azt mondják, hogy nincsen búja,
Azt mondják, hogy nincsen búja,
Ki az énekeket fúja,
Ki az énekeket fúja.

De az mind csak azért fúja,
De az mind csak azért fúja,
Hogy úgy magát vigasztalja,
Hogy úgy magát vigasztalja.

A tájszók gyűjtésével kapcsolatban Horváth István a következőket mondja: „sok szót leírtam, ezer- meg ezerszámra már, s közben ősi szavaim szép seregét hagytam némán sorvadni, mert hát tájszavak voltak”. De a hatvanas évek elején már kezdi lejegyezni ezeket „a ködösen messzi múltig visszavilágító” szavakat, amelyek most ebben a könyvben ábécés rendbe sorakozva megmenekültek az elkallódástól.

A könyvet záró névgyűjteményben leggazdagabb anyagot Magyarózd helynevei szolgáltatják. A viszonylag egészen kis terjedelmű határban a szerző 103, a helybeliek által általánosan ismert határrész nevet jegyzett fel. A gyűjteményt a népi utcanevek, falurészek nevei, terek, kutak nevei, a határban levő árkok, kutak, patakok, utak, dombok, hegytetők nevei teszik teljessé. Az ősi eredetű és kevésbé megbolygatott életű falvakra jellemző ragadványnevek hosszú jegyzéke a népi észjárást jól példázza. A nevek zöme az egyének testalkatára, mondására, szójárására, foglalkozására, házasodására és telekvásárlásokra utal.

A könyv nem tartalmazza a népművészeti részt, mert azt az ötvenes években a szerző közreműködésével hivatásos kutatók dolgozták fel. Kimaradtak a népi táncok is, amelyeket dr. Martin György a MTA tudományos munkatársa gyűjtött be 1969 folyamán.

Horváth István kitűnő munkáját olvasva ismételten az ötlük fel az ember fejében, hogy nálunk is vannak Magyarózdhoz hasonló falvak, amelyekről nagyon szívesen olvasnánk ilyen írói falurajzokat.